

Lotskyrkogården på Torö

Rapport 2014:35

Kulturhistorisk inventering av Lotskyrkogården på Torö.

Torö socken,
Nynäshamns kommun,
Södermanland.

Karin Myhrberg
Bebyggelseantikvarie

LOTSKYRKOGRÅRDEN PÅ TORÖ

Kulturhistorisk inventering av Lotskyrkogården på Torö,
Torö socken, Nynäshamns kommun, Södermanland.

Karin Myhrberg
Bebyggelseantikvarie

INNEHÅLL

Inledning	7
Begravningsplatser som kulturmiljö och gällande lagstiftning	7
Kulturhistorisk värdering av gravvårdar	8
Kulturhistorisk klassificering av gravvårdar	9
Torö socken och församling	10
Lotskyrkogården - historik	10
Beskrivning av Lotskyrkogården i dag	12
Kulturhistorisk bedömning och rekommendationer	20
Kataloggravvårdar Lotskyrkogården	22
Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar	22
Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar	44
Källförteckning	44
Bildkällor	44

Fig.1. Ankaret på Lotskyrkogården och det omgivande öppna landskapet. LP_2014_00235.

Inledning

Stockholms läns museum har av Ösmo-Torö församling fått i uppdrag att utföra en kulturhistorisk inventering av gravvårdarna på Lotskyrkogården. Kyrkogårdens karaktär och kulturhistoriska värden beskrivs översiktligt. Gravvårdarna har inventerats och värderats utifrån skalan kulturhistoriskt mycket värdefulla, värdefulla eller ej värdefulla. Arbetet omfattar rekommendationer för bevarande av kyrkogårdens kulturhistoriska värden i den fortsatta förvaltningen av kyrkogården. Den kulturhistoriska värderingen av gravvårdar är ett stöd för församlingen när gravrätten lämnas tillbaka och ett sätt att säkerställa att kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar bevaras för framtiden.

Vid inventeringen har samtliga gravvårdar fotograferats. Fotografier av gravvårdarna har levererats digitalt så att dessa kan föras över till församlingens gravregister. Samtliga fotografier är tagna av Karin Myhrberg, Stockholms läns museum.

Sedan tidigare finns Lotskyrkogårdens gravvårdar inventerade och presenterade i dokumentet *Lotskyrkogården på Torö* av Björn Öberg och Maria Landin, som har en personhistorisk inriktning och bland annat redovisar personhistorik och släktband. En stor del av avsnittet om kyrkogårdens historik i följande arbete är hämtad från *Lotskyrkogården på Torö*. Även uppgifter om gravsatta och gravvårdar har till viss del hämtats från den tidigare inventeringen.

Begravningsplatser som kulturmiljö och gällande lagstiftning

Begravningsplatser med gravvårdar är en del av det kyrkliga kulturarvet och viktiga kulturmiljöer. Begravningsplatser berättar om allt från olika tiders arkitektoniska ideal och samhällets utveckling i stort till specifika händelser och enskilda personers livsöden och betydelse för bygden.

Kyrkogårdar och begravningsplatser är skyddade genom kulturmiljölagen där det regleras att den fortlöpande vården ska utföras varsamt och med största hänsyn till kulturmiljön: "I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas" (Kulturmiljölagen 4 kap. 11§).

Ifråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs alltid tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, uppföra eller väsentligt ändra byggnad eller fast anordning (Kulturmiljölagen 4 kap. 13 §). Till väsentliga förändringar hör t ex förändringar av kvartersindelning, ändring av murar, portaler eller hägnader, träd och gångsystem.

Begravningslagen behandlar frågor om begravningsverksamhet, begravningsplatser, gravrätt och gravanordningar. Enligt begravningslagen ska en begravningsplats hållas i ordnat och värdigt skick (2 kap. 12 §) och gravrättsinnehavaren ska hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick (7 kap. 3 §). Om en gravanordning är av kulturhistoriskt värde och gravrätten har upphört ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen, och om det inte är möjligt istället ställa upp den inom begravningsplatsen eller annan lämplig plats (7 kap. 37 §).

Kulturhistorisk värdering av gravvårdar

I detta arbete bygger den kulturhistoriska värderingen av gravvårdar i huvudsak på de rekommendationer för kulturhistorisk bedömning som finns i *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* utgiven av Centrala Gravvårdskommittén (CGK).

Vid bedömningen av gravvårdar har följande kriterier beaktas:

Hög ålder

Gravvårdar som är tillkomna före mitten av 1800-talet har höga kulturhistoriska värden och ska bevaras. De är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen av gravvårdar, och relativt få gravvårdar av så pass hög ålder finns bevarade. Även gravvårdar tillkomna mellan 1850 och 1900-talets början kan vara intressanta att bevara av samma anledningar. Gravvårdar från tiden därefter fram till funktionalismens genombrott på 1930-talet ägnas särskild uppmärksamhet eftersom det även under denna tid finns en hantverksliknande tradition.

Material och hantverksmässigt värde

En gravvård av hantverksmässigt värde kan vara en gravvård utförd i ett särskilt material eller tillverkningssätt, t ex ålderdomliga kalkstens- eller marmorvårdar eller gravvårdar med skickligt utfört stenhuggeri. Alla gravvårdar och gravanordningar med gjutjärnskors, gjutjärnsstaket eller kedjor bevaras eftersom de utgör en unik konstruktionsperiod och mycket litet av detta finns kvar på våra kyrkogårdar. Likaså bör äldre träkors bevaras eftersom få av dessa finns kvar.

Person- eller lokalhistoriskt värde

Gravvården kan vara rest över en känd person eller en annan person av betydelse i bygden eller i ett större sammanhang. Gravvården kan vara försedd med en titel eller yrke som berättar om traktens historia eller en inskription som berättar om en specifik händelse som haft betydelse för bygden. Hit hör även gravvårdar som genom plats- eller gårdsnamn berättar om bygdens historia.

Konsthistoriskt eller stilhistoriskt värde

Gravvårdens utformning eller dekor kan spegla sin tids konst- eller stilhistoriska ideal eller sin tids gravkultur med till exempel grusade gravplatser med stenram, smideshägnad eller häckar. Olika kvarter på en kyrkogård kan visa olika tiders arkitektoniska ideal.

Konstnärligt värde

Gravvården har t ex en konstnärlig utsmyckning eller dekor.

Samhällshistoriskt värde

En gravvård kan berätta om samhällsförändringar som har skett, exempelvis genom inskriptioner med yrkestitlar som inte längre finns kvar eller inskriptioner om specifika händelser.

Socialhistoriskt värde

På en kyrkogård kan vi få veta mycket om den sociala indelningen i samhället förr, exempelvis genom de olika placeringarna av gravplatser. Den avlidnes status uttrycktes dessutom ofta genom storlek, utformning och inskription på gravvården. Inskriptioner, eller avsaknaden av inskriptioner, berättar också om kvinnor och mäns ställning i samhället under olika tider.

Miljömässigt värde

En gravvård kan sakna kulturhistoriskt värde i sig, men genom sin placering eller som del i en grupp vara betydelsefull för helhetsmiljön i ett gravkvarter eller på kyrkogården.

Kulturhistorisk klassificering av gravvårdar

Vid den kulturhistoriska bedömningen har gravvårdarna delats in i tre klasser, enligt CGKs Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar: Gravvårdar som är kulturhistoriskt mycket värdefulla, gravvårdar som är kulturhistoriskt värdefulla samt de gravvårdar som saknar kulturhistoriskt värde.

Klass 1 – Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar

Denna klass omfattar de gravvårdar som bedömts ha högt kulturhistoriskt värde. Dessa gravvårdar ska bevaras när gravrätten upphör, d v s stå kvar på sin plats i ursprungligt skick och inte återanvändas.

Gravvårdar som hör till klass 1 har i denna inventering beskrivits kortfattat och presenteras med ett fotografi.

Klass 2 – Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Till klassen hör gravvårdar som har ett kulturhistoriskt värde och som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön som helhet på kyrkogården eller är betydelsefulla för en särskild avdelning eller tidsepok inom kyrkogården. Dessa gravvårdar kan ofta återanvändas efter försiktig ombearbetning.

Gravvårdar som hör till klass 2 har listats med gravplatsnummer.

Klass 3 – Utan särskilt kulturhistoriskt värde

Till klassen hör gravvårdar utan särskilt kulturhistoriskt värde eller som ligger för nära samtiden tidsmässigt för att kunna bedömas ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Dessa gravvårdar kan tas bort eller återanvändas när gravrätten har upphört.

Gravvårdar som hör till klass 3 har inte listats.

Torö socken och församling

Torö socken ligger söder om Nynäshamn, i den sydligaste delen av Stockholms län och omfattar öarna Oxnö, Torö, Svärdsö och Öja samt flera mindre öar. De tre förstnämnda öarna är förbundna med fastlandet genom en bro vid Tottnäs sedan 1930. I socknen bor omkring 500 invånare, men sommartid växer befolkningen.

Torö socken har präglats av sjöfart. Tillsammans med Dalarö var Öja en av de två lotsplatser som fram till 1800-talets slut fanns i skärgården efter den södra segelleden in mot Stockholm. Sedan 1500-talet fanns en lotsplats på norra Öja, men den flyttades vid 1800-talets slut till Landsort på öns södra spets.

Lotskyrkogården ligger strax söder om herrgården Herrhamra, som har varit det enda säteri på Torö och nämns första gången under 1660-talet. Gården låg då vid Ankarudden, söder om Lotskyrkogården, men brändes 1719 av ryssarna och återuppbyggdes senare på den plats där den ligger i dag.

Ösmo-Torö församling sträcker ut sig på södra Södertörn, från Hanvedens gränsskogar i norr till Landsort på Öja i söder. Församlingen bildades genom en sammanslagning 2006.

Lotskyrkogården - historik

På Torö har det funnits två kapell, ett vid den nuvarande kyrkans plats och ett vid Herrhamra herrgård där Lotskyrkogården ligger. Det är förklaringen till att ön än i dag har två begravningsplatser.

Lotskyrkogården ligger på Torös södra del, intill landsvägen söder om Herrhamra herrgård. Vi vet inte mycket om det kapell som har funnits vid Herrhamra. Under 1600-talets slut lät Erik Sparre, dåvarande ägare av Herrhamra, uppföra ett kapell intill Lotskyrkogården eftersom han önskade flytta Torö församlings gudstjänster dit. Ungefär 150 meter söder om kyrkogården finns grundrester av den byggnad som troligtvis var Sparres kapell.

Redan 1694 står det skrivet i ett sockenstämmoprotokoll att kyrkogården "af urminnestider varit hafver". Kyrkogården har använts för lotsarna vid Öja och sjöfarande. I beskrivningen till en karta upprättad 1745 beskrivs kyrkogården som en plats för begravningar av de som omkommit genom olyckor till sjöss. I en beskrivning från 1830 står det att Lotskyrkogården brukas för "lotsar och tullbetjening samt i hamnen döende sjöfolk".

Kyrkogårdens äldsta gravsten har årtalet 1660 i inskriptionen, samt bokstäverna SLS. Dessa kan utläsas som S(epulti) L(oco) S(ancto), vilket på latin betyder "begravda på helig/vigd plats". På gravhällen finns också ett pentagram. Eventuellt ligger omkomna från örlogsfartyget Resande mannen som sjönk i november 1660 begravda här.

I källor förekommer det flera olika namn på kyrkogården: Lotskyrkogården, Landsorts kyrkogård och Herrhamra kyrkogård. I de äldsta källorna benämns den som "kyrkogården vid Härhamra".

Vid ingången till kyrkogården, mellan grindstolparna, ligger en gravhäll som tidigare har funnits inne i Torö kyrka. I den svårlästa inskriptionen finns årtalet 1746. Troligtvis är gravhällen över kapellpredikanten Johannes Wollrath.

Fig.2.

Lotskyrkogården finns med på en karta från 1745. Den syns uppe i bildens vänstra hörn och har numreringen 11.

I beskrivningen till kartan står det "kyrckegård eller begravnings ställe, wid gatan som man går ifrån Herregården, hwarest de genom olyckor till siös omkomne ock igenfundne begrafwas". Utsnitt ur ägodelningskarta från 1745.

Bildkälla: Lantmäteriet

1875 gavs uppdraget att tillverka ett staket runt kyrkogården till landsortslotsen C. P. Åhman. Detta ersattes omkring sekelskiftet och sedan dess finns ett flertal uppgifter om underhåll och målning av staketet. Kyrkogården omgärdades också länge av en granhäck, som helt togs bort på 1950-talet. Under 1880-talet beslutades det att vanprydande träd på kyrkogården skulle tas ned och att nya skulle planteras.

Från 1896 finns uppgifter över begravningsavgifter i Torö socken. För tjänstefolk och barn under 15 år var avgiften 50 öre, torpare och dess likar 1 krona och för övriga 2 kronor. För de som inte tillhörde församlingen var avgiften på 25 kronor.

Kyrkogården utvidgades på 1930-talet. Mark skänktes av dåvarande ägaren av Herrhamra, Gustaf Melker Broms. Utvidgningen skedde med fem meter åt öster och fem meter åt norr. I samband med utvidgningen fanns också förslag på att uppföra ett bårhus på kyrkogården, vilket aldrig skedde.

1935 beslutades det att Lotskyrkogården endast var till för döda från Landsort och Krokskär. Året efter ändrades bestämmelsen så att även de som förvärvade en familjegrav fick begravas på kyrkogården.

Klockstapeln uppfördes 1937-38 på en höjd på andra sidan landsvägen.

Vid 1940-talets början var kyrkogården enligt skriftliga källor mycket förfallen. I samband med att det åtgärdades justerades gravvårdar och gravramar så att de bildade raka rader, vilket var en vanlig åtgärd på kyrkogårdar vid denna tid. Nya grusgångar skulle anläggas.

Det skeppsankare som finns på kyrkogården placerades där 1960 och skänktes av bärgnings- och dykaraktiebolaget Neptun.

Under 2000-talet har de två lövträd som tidigare stod på varsin sida om ingången till kyrkogården tagits ned.

Kyrkogården används fortfarande för nya gravplatser med ett fåtal begravingar om året.

Fig.3. Lotskyrkogården ligger intill landsvägen, omgiven av ett öppet landskap i tre väderstreck. LP_2014_00236.

Beskrivning av Lotskyrkogården i dag

Lotskyrkogården ligger intill landsvägen söder om Herrhamra herrgård. Landsvägen kantas av en ca 700 meter lång allé bestående av lind. Kyrkogården är omgiven av ett öppet landskap. Ingen bebyggelse ligger i direkt anslutning till kyrkogården.

Kyrkogården har en nästintill kvadratisk form och omgärdas av ett enkelt utformat, svart

Fig.4. Kyrkogården har en nästintill kvadratisk form och omges av ett smidesstaket. Träden till vänster på fotografiet markerar kyrkogårdens tidigare gräns, innan utvidgningen på 1930-talet. LP_2014_00237.

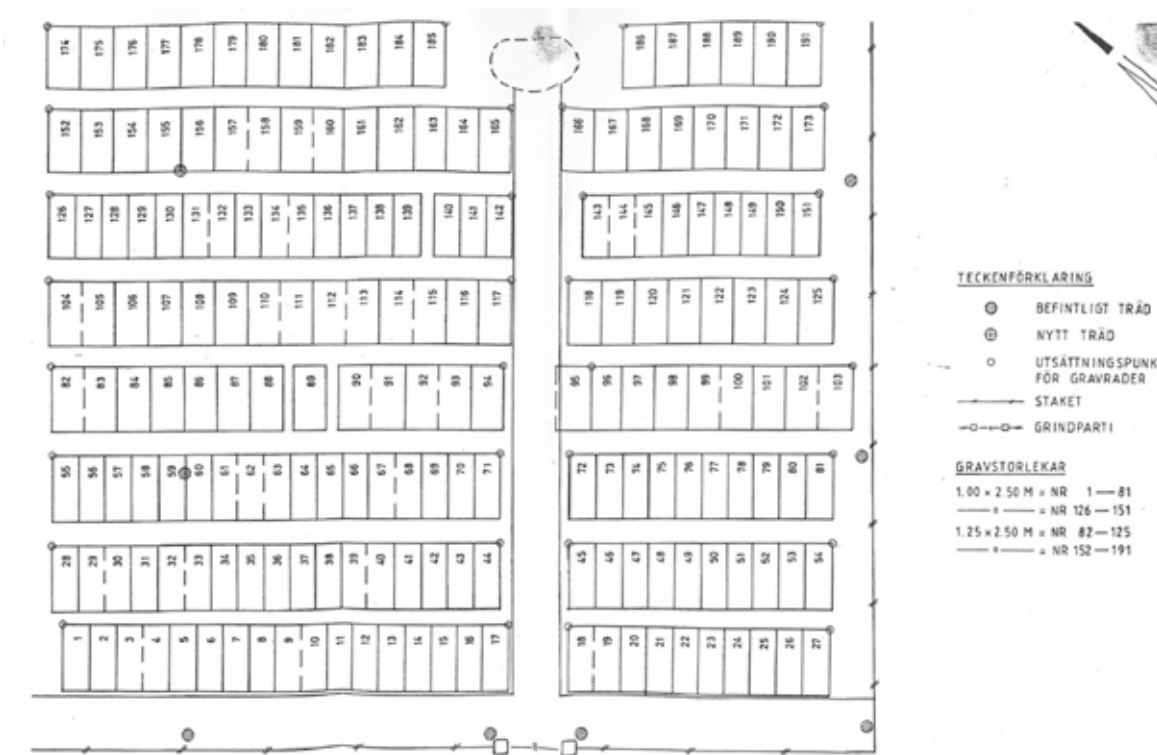

Fig.5. Karta över Lotskyrkogården med gravplatser markerade och numrerade.

smidesstaket. Kyrkogårdens enda ingång finns från landsvägen. I anslutning till ingången finns en informationsskylt om kyrkogården och dess historia. En pargrind i smide sitter mellan två grindstolpar murade av gult tegel. Grindstolparna kröns av hovar av plåt med kors på. Mitt i ingången, mellan grindstolparna, ligger en gravhäll från 1700-talets mitt. Från ingången leder en grusgång rakt över kyrkogården. I slutet av gången finns ett skeppsankare. Ingen annan utsmyckning finns på kyrkogården. En grusgång går längs med staketet mot landsvägen. Längs den finns en bänk.

Tre lönnar står längs kyrkogårdens södra staket. Tre lönnar står också på kyrkogårdens norra del och visar var kyrkogårdens tidigare gräns gick, före utvidgningen åt norr. Inga planteringar finns på kyrkogården. I kyrkogårdens sydvästra hörn finns soptunna och redskap. Ingen belysning finns.

Klockstapeln står på en höjd på andra sidan landsvägen, söder om kyrkogården. Dess bruna träkonstruktion och den omgivande vegetationen gör att den knappt är synlig från vägen. Inga andra byggnader finns i anslutning till kyrkogården.

Fig.6. Kyrkogårdens ingång. Mellan grindstolparna ligger en gravhäll från 1700-talets mitt. LP_2014_00238.

Fig.7. Detalj från staketet som omgärdar kyrkogården. LP_2014_00239.

Fig.8. Skeppsankaret som skänktes till kyrkogården på 1960-talet. LP_2014_00240.

Kyrkogården delas in i två gravkvarter av den grusgång som går rakt över kyrkogården. Inne i kvarteren finns gräsmatta. På kyrkogården finns ingen minneslund eller askgravplats.

På Lotskyrkogården finns det omkring 75 gravvårdar. Samtliga är i sten och de flesta har en enkel utformning. Samtliga gravvårdar, utom den äldsta, är vända åt vägen i väster. Några få grusgravar finns, men ingen gravplats omgärdas av smides- eller gjutjärnsstaket.

Kyrkogårdens äldsta bevarade gravvård är en gravhäll från 1660. Vid ingången till kyrkogården ligger ytterligare en gravhäll, med årtalet 1746 i inskriptionen. Den täcks dock till stor del av grus från gångarna, vilket gör det svårt att se att det är en gravhäll. Ett tiotal gravvårdar är resta under 1800-tallets andra hälft, medan övriga är från 1900-talet.

Fig.9. Klockstapeln står på en höjd på andra sidan landsvägen. LP_2014_00241.

Fig.10.
En av gravvårdarna med
lokalhistoriskt intressant
yrkestitel och symbol.
LP_2014_00242.

Följande titlar förekommer på gravvårdar på kyrkogården:

Fyrbiträdet	Tullöveruppsyningsmannen
Lotsen	Tullvaktmästaren
Lotsförman	Sjökapten
Kronolotsen	Fiskaren
Mästerlotsen	Fyrvaktaren
Överlotsen	Fyrmästaren
Lotsåldermannen	Hustrun
Tulluppsyningsmannen	Maka
Dottern	Sonen
System	

De vanligaste titlarna är mästerlots och lotsförman. Samtliga yrkestitlar har samband med sjöfart. Några gravvårdar har också symboler med koppling till den avlidnes yrke och sjöfart, t ex ankare, fyr och segelfartyg. Ingen kvinna har yrkestitel, men många kvinnor har titlar som berättar om deras relation till de familjemedlemmar som de är begravda tillsammans med, exempelvis hustru och syster. Lotskyrkogården är speciell på det sätt att inga titlar med koppling till kyrkan finns här, vilket annars är mycket vanligt förekommande. Det förklaras av att socknens allmänna begravningsplats är vid Torö kyrka.

Knappt några gravvårdar har gårds- eller ortsnamn i inskriptionen. Krokskär förekommer på ett fåtal gravvårdar.

Fig.11. Del av kyrkogården. Några grusgravar finns. Från kyrkogården finns vyer ut över det öppna landskapet. LP_2014_00243

Fig.12. Den södra delen av kyrkogården. LP_2014_00244.

Kulturhistorisk bedömning och rekommendationer

Kyrkomiljön

Lotskyrkogården karaktäriseras av sin enkelhet och kopplingen till sjöfart. Den lilla kyrkogården som plötsligt dyker upp precis intill landsvägen har en enkel utformning med rektangulär form, enkelt utformat smidesstaket och träd som markerar de södra och norra gränserna. Kyrkogården har legat här åtminstone sedan 1600-talet och är ett givet inslag längs med landsvägen söder om Herrhamra. Enkelheten hör samman med de förhållanden som rådde i skärgården. Vyerna ut mot det omkringliggande öppna landskapet är ett viktigt inslag.

Lotskyrkogården har en tydlig koppling till sjöfart och skärgården. Kyrkogårdens olika namn, Lotskyrkogården och Landsorts kyrkogård, visar tydligt detta, liksom titlar och symboler på gravvårdar. Ankaret som har legat på platsen sedan 1960-talet förstärker ytterligare kopplingen till sjöfart. Detta ger kyrkogården ett högt lokalhistoriskt och samhällshistoriskt värde, eftersom den berättar om näringar som varit viktiga i socknen. Flera av yrkestitlarna som förekommer används inte längre i dag.

Rekommenderas: Kyrkogårdens enkelhet och småskalighet bevaras och beaktas vid förändringar.

Rekommenderas: Det omkringliggande landskapet hålls öppet.

Rekommenderas: Kyrkogårdens koppling till sjöfart bevaras och hänsyn tas till denna aspekt vid förändringar.

Omgärdning och ingångar

Kyrkogården omgärdas av ett enkelt utformat smidesstaket. En ingång finns från landsvägen. Detta bidrar till kyrkogårdens enkla, anspråkslösa utformning och markerar tydligt en fysisk och symbolisk gräns från det omkringliggande landskapet.

Rekommenderas: Befintligt staket, grindparti och placering av ingång bevaras och underhålls.

Träd och övrig vegetation

Kyrkogårdens träd har miljöskapande värde och visar kyrkogårdarnas gränser. Genom träden i norr är det tydligt var kyrkogården har utvidgats. Träden är en viktig del i landskapsbilden och markerar tydligt kyrkogården från det omkringliggande öppna landskapet.

Rekommenderas: Äldre lövträd bevaras. En trädvårdsplan bör finnas.

Rekommenderas: Eventuella framtida planteringar anpassas till kyrkogårdens enkla, anspråkslösa karaktär.

Gångar

På kyrkogården finns två raka grusgångar, en som går rakt över kyrkogården och en som löper längs med staketet mot landsvägen. Dessa är en del av kyrkogårdens enkla, tydliga utformning.

Rekommenderas: Grusgångarna bevaras både gällande ytmaterial och sträckning.

Gravplatser och gravvårdar

Den stora mängden titlar med koppling till sjöfart är speciell för Lotskyrkogården och har ett högt lokalthistoriskt värde. Likaså finns gravvårdar med symboler med koppling till sjöfarten. Äldre titlar har också ett samhällshistoriskt värde eftersom de berättar om yrken som inte längre finns kvar.

På kyrkogården finns ett fåtal grusgravar. Dessa har ett miljömässigt värde och visar på en vanligt förekommande utformning av gravanordningar under en period på 1800- och 1900-talen.

Kyrkogårdens äldsta gravvårdar är från 1660 och 1746. De flesta andra gravvårdar är tillkomna från sent 1800-tal och fram till idag. Därigenom syns utvecklingen från 1800-talets höga, smala gravstenar till de breda, låga gravstenarna som dominerade under 1900-talets mitt och fram till dagens friare utformade gravvårdar.

Rekommenderas: De gravvårdar och gravanordningar som har pekats ut som mycket värdefulla ska bevaras och vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskar. Bland dessa finns flera med titlar kopplade till sjöfart.

Rekommenderas: Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar bör bevaras och vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskar.

Rekommenderas: De grusgravar som finns bör bevaras.

Rekommenderas: Gravvårdar från olika tider bevaras för att illustrera olika tiders stilideal.

Rekommenderas: Riktlinjer för utformning av tillkommande gravvårdar bör finnas för Lotskyrkogården. Exempelvis stora, mycket påkostade gravvårdar smälter inte in i Lotskyrkogårdens kulturmiljö och bör undvikas.

Övrigt

Ankaret på kyrkogården berättar om socknens sjöfartsanknytning och har ett miljömässigt värde.

Rekommenderas: Ankaret underhålls och bevaras på befintlig plats.

Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar

Gravplats 1

Tillkomstår

Troligen 1746

Beskrivning

Gravhällen ligger placerad vid ingången till kyrkogården, mellan grindstolparna, och var vid inventeringstillfället till största del täckt med grus. Uppgifterna om inskription kommer därför från tidigare inventeringar. Kalkstenshällen har måtten 186x120 cm. Inskriptionen är svår att tyda. Bokstäverna I L A L syns, samt årtalet 1746. Enligt bl a Lotskyrkogården på Torö – en gravinventering från 2004-2004 kan gravhällen vara över kapellpredikanten Johannes Wollrath som dog 1746.

Inskription

I L A L / 1746

Kulturhistoriskt värde

Gravhällen är den näst äldsta gravvården på Lotskyrkogården och en av de äldsta i socknen och har som sådan ett högt kulturhistoriskt värde. Gravvården visar på hur gravhällar utformades för präster och adelsmän på 1700-talet.

Hög ålder

Hantverksmässigt värde

Skador vid besiktningsstillfället

Gravhällen har ett utsatt läge som ingångssten på kyrkogården. Vid inventeringstillfället var den till största del täckt med grus. Gravhällens inskription är svår att tyda, vilket beror på slitage och vittring. Alternativ plats för gravhällen bör utredas.

Gravplats 7

Tillkomstår
1912-1922

Beskrivning

Stående mindre gravsten vars övre del dekoreras av ett upphöjt likarmat kors i försänkt cirkel. Försänkt inskription.

Inskription

Fyrbiträdet / C. A. Carlsson / *29/1 1840 +13/9 1922
/ Hustrun Lovisa / *25/8 1837 +7/8 1912 / Dottern Ida
/ *15/5 1874 +21/8 1917

Kulturhistoriskt värde

Inskription med lokalhistoriskt värde
Stilhistoriskt värde

Skador vid besiktningstillfället

Mossa, lavar.

Gravplats 8

Tillkomstår

Troligen 1838 eller 1875

Beskrivning

Liggande gravsten, som troligen har varit stående. Spetsig topp. Försänkt inskription.

Inskription

Adolf Carin Åström / Sv. Ps. 477 v. 8

Kulturhistoriskt värde

Gravvård av hög ålder. Adolf Åström avled 1838. Om gravstenen är tillverkad i samband med det är den kyrkogårdens tredje äldsta gravvård.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa och lavar som gör inskriptionen svår att tyda.

Gravplats 12

Tillkomstår

1875

Beskrivning

Mindre, stående gravsten i granit med spetsig topp. Försänkt dekor och inskription. Dekor föreställande ett kors. En försänkt linje bildar ram runt framsidan.

Inskription

H. Inne v. / Mästerlotsen / A. G. Åman / 1831 - 1875 /
Albertina / 1833 - 1916.

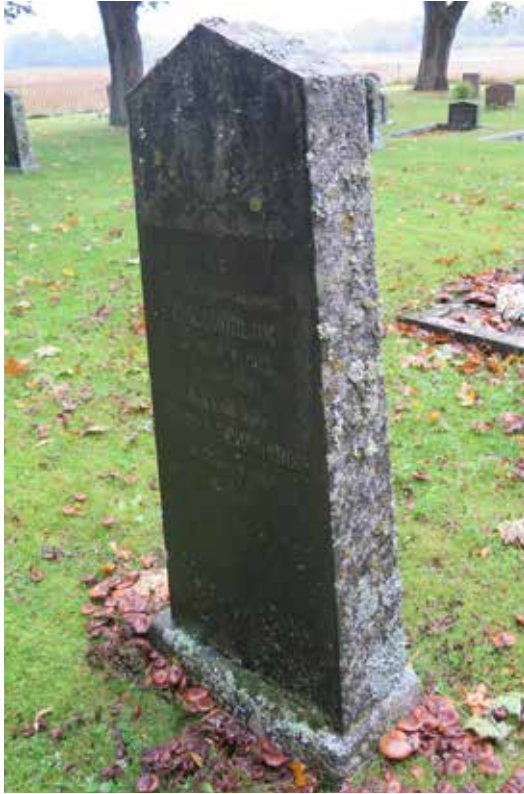
Kulturhistoriskt värde

Stilhistoriskt värde.

Lokalhistoriskt värde genom inskription.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa och lavar gör inskriptionen svår att tyda.

Gravplats 15

Tillkomstår

1915

Beskrivning

Stående, hög smal gravstenn i svart granit med spetsig topp, på låg sockel. Framsidan är polerad och har dekor föreställande ett kors och ekkvistar.

Inskription

H. H. / f.d. Tulluppsyningsman / C. G. Sjöblom / *1834 +1915. / Sv. Psb. 476. / Och hans maka / Kristina Bernhardina / *1837 +1916 / Es. 43 12.

Kulturhistoriskt värde

Stilhistoriskt värde

Lokalhistoriskt värde genom inskription

Skador vid besiktningstillfället

Biologisk påväxt.

Gravplats 17

Tillkomstår

Troligen 1660

Beskrivning

Liggande gravhäll, troligen i sandsten. Försänkt inskription och ett pentagram mitt på stenen. Ingen övrig dekor syns. Gravhällen är kyrkogårdens äldsta gravvård. Bokstäverna SLS i inskriptionen kan utläsas som S(epulti) L(oco) S(ancto), vilket på latin betyder "begravda på helig/vigd plats". Eventuellt ligger omkomna från örlogsfartyget Resande mannen som sjönk i november 1660 begravda här.

Inskription

SLS / 1660

Kulturhistoriskt värde

Kyrkogårdens äldsta gravvård har ett mycket högt lokalhistoriskt värde.

Lokalhistoriskt värde

Hantverksmässigt värde

Skador vid besiktningstillfället

Gravhällen är något nedsjunken i gräsmattan, vilket kan innebära ökad risk för skador på stenen. Mossa växer på gravhällen.

Gravplats 49

Tillkomstår

1880.

Beskrivning

Stående gravsten i grå granit med rundad topp, på låg sockel. Försänkt inskription. Dekor i form av ett kors. En avfasad kant bildar ram runt stenens framsida.

Inskription

H.Hv. / Fyrbiträdet / C. L. Olsson / *5/1 1854 / +18/7 1880.

Kulturhistoriskt värde

Gravvård från 1800-talets slut med lokalhistoriskt intressant titel i inskriptionen.

Lokalhistoriskt värde

Stilhistoriskt värde

Skador vid besiktningstillfället

Mossa och lavar.

Gravplats 65

Tillkomstår
1904.

Beskrivning

Stående gravsten med rundad topp, på låg sockel. Polerad framsida. Överst på stenen finns dekor föreställande ett kors omgivet av två ekkvistar. Nederst på framsidan dekor föreställande bladslingor. Förgylld inskription.

Inskription

Tullvaktmästaren / C. E. Lundqvist / *21/8 1854 / +14/11 1904.

Kulturhistoriskt värde

Tidstypiskt utformad gravsten med lokalhistoriskt intressant titel.

Stilhistoriskt värde

Lokalhistoriskt värde

Skador vid besiktningstillfället

Mossa.

Gravplats 70

Tillkomstår
1907.

Beskrivning
Större pulpetgravsten med profilerat bakre parti.
Framför den äldre gravstenen ligger en mindre sten-
platta från 1999..

Inskription
Lotsförman / J. R. Åman / *5/12 1831. +18/10 1904. /
Sv. Ps. 492.

Kulturhistoriskt värde

Den äldre gravstenen klassas som mycket värdefull,
medan den yngre gravvården som är från 1999 inte
har värderats.

Lokallistoriskt värde genom inskription.
Stilhistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa och lavar.

Gravplats 80

Tillkomstår
1899.

Beskrivning

Stående gravsten i svart granit på sockel. Polerad framsida med försänkt inskription. Dekor i form av ett kors.

Inskription

Lotsälderm. / A.P. Holm / *15/2 1813 - †1/3 1899.

Kulturhistoriskt värde

Gravvård från 1800-talets slut med tidstypisk utformning. Inskription med titel med lokalhistoriskt värde.

Stilhistoriskt värde.

Lokalhistoriskt värde.

Gravplats 92-93

Tillkomstår
1930-tal

Beskrivning

Grusgrav omgärdad med stenram. En stående gravsten och två mindre liggande, senare tillkomna. Den stående gravstenen har en utformning typisk för sin tillkomsttid med grövre huggna stenar som ramar in en slät mittsten. Försänkt inskription ifylld med svart färg.

Inskription

Kronolotsen / Seth Lundbergs / Familjegrav.

Kulturhistoriskt värde

Grusgrav med miljömässigt värde. Tidstypiskt utformad gravsten med lokalhistoriskt värde. De liggande gravstenarna har inte värderats.

Lokalhistoriskt värde genom inskription. Stilhistoriskt värde.

Gravplats 95

Tillkomstår
1892.

Beskrivning

Stående, hög, smal gravsten i sandsten på låg sockel. Stenen pryds av en relief i vit marmor föreställande två händer i ett handslag, vilket symboliserar äktenskapet, och förekom som relief på gravstenar under främst 1800-talets andra hälft.

Inskription

H. Hv. / Lotsen / H. E. Åström / *18 21/1 67 +18 29/4 92.

Kulturhistoriskt värde

Gravvård med typisk utformning för 1800-talets slut och med fint utformad dekor. Inskription med lokalhistoriskt intressant titel.

Stilhistoriskt värde.

Lokalhistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa, lavar. Mekaniska skador på sockelns hörn, eventuellt efter att den blivit påkörd.

Gravplats 98

Tillkomstår
1901.

Beskrivning
Stående gravsten som kröns av ett vitt marmorkors.
Försänkt inskription.

Inskription
Fanny Holm / *20/11 1869 - +8/11 1901 / Job. 19: 25.

Kulturhistoriskt värde
Stilhistoriskt värde

Skador vid besiktningstillfället
Mossa och lavar.

Gravplats 99-100

Tillkomstår
1930-tal.

Beskrivning
Grusgrav omgärdad med stenram.

En stående, hög smal gravsten i svart granit på sockel. Polerad framsida och pyramidformad topp. Försänkt och förgylld inskription.

Gravstenens utformning är typisk för sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, och inte för 1930-talet då denna är tillkommen eller ombearbetad.

Inskription
H. V. / Överlotsen / A. Holm / *11.6.1848
+17.2.1939 / Hans maka / Tora / *16.9.1849
+18.4.1931.

Kulturhistoriskt värde
Grusgrav och högrest gravsten med högt miljömässigt värde. Lokalhistoriskt värde genom inskription.

Skador vid besiktningstillfället
Stenramen något försunken i gräsmattan.
Mossa, lavar.

Gravplats 102-103

Tillkomstår
1946.

Beskrivning

Stående, bred låg gravsten med typisk utformning för sin tillkomsttid. En upphöjd list bildar ram runt framsidan. Upphöjd inskription och dekor, föreställande en fyr.

Inskription

Fyrmästaren / Ebbe / Öberg / 1891-1946 /Makan Anny / 1897-1986.

Kulturhistoriskt värde

Lokallistoriskt värde genom inskription och dekor
Stilhistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa över inskription.

Gravplats 112-113

Tillkomstår

Troligen 1933.

Beskrivning

Grusgrav med stenram. En stående hög, smal gravsten i svart granit. Asymmetriskt formad topp. Försänkt dekor och inskription. Dekor föreställande ett ankare. På stenramen finns inskriptioner med fem namn och levnadsår, från 1960-talet och framåt.

Inskription

Lotsförmannen / C. A. Engströms / Familjegrav.

Kulturhistoriskt värde

Grusgrav med miljömässigt värde
Inskription med lokallistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa, lavar. Stenramen något nedsunken i gräsmattan.

Gravplats 114-115

Tillkomstår
1894.

Beskrivning

Hög, smal gravsten i grå granit på sockel. Gravstenen var vid inventeringstillfället nedtagen från sockeln och stod lutad mot den. Gravstenen har rundad topp, dekor i form av en femuddig stjärna och försänkt inskription.

Inskription

Fyrmästaren / C. Alex. Holm / *1847-†1894. / Familjegrav.

Kulturhistoriskt värde

Stilhistoriskt värde.
Lokalhistoriskt värde genom inskription.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa, lavar.
Gravstenen var vid inventeringstillfället nedtagen från sockeln.

Gravplats 116

Tillkomstår

Troligen 1874.

Beskrivning

Stående gravvård i form av ett kors på en hög sockel. På korset har någon dekoration tidigare suttit. Försänkt inskription.

Inskription

Här hvilar / Fyrmästaren / C. A. Helander / *23/1
1811 +21/11 1874.

Kulturhistoriskt värde

Stilhistoriskt värde

Lokalthistoriskt värde genom inskription

Miljömässigt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Dekor på korset saknas. Mossa.

Gravplats 117

Tillkomstår
1877.

Beskrivning
Stående gravsten i sandsten, med spetsig topp och "horn". Försänkt inskription.

Inskription
Här hvilar / Lovisa Helander / Född Holm /
Den 11 maj 1817 / Död den 27 mars 1877.

Kulturhistoriskt värde
Gravvård från 1870-talet över en kvinna.
Stilhistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället
Mossa, lavar. Mindre sprickor på stenens nedre del.

Gravplats 119

Tillkomstår
1886.

Beskrivning

Stående gravsten på sockel. Gravvårdens övre del är rikt profilerad och kröns av ett marmorkors. Försänkt inskription.

Inskription

Lotsförmannen / Anton Holm / *18 19/9 37 / +18 22/2 86 / Sv. Ps. 492 v. 3. 11.

Kulturhistoriskt värde

Gravvård med utformning typisk för 1800-talets slut. Inskription med titel med lokallistoriskt värde.

Stilhistoriskt värde.

Lokallistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Gravstenen har ett flertal skador. Den är sedan tidigare lagad med cement nertill. En spricka går tvärs över stenen och har lagats. Ytterligare sprickor finns. Korset sitter löst och är sedan tidigare lagat. Mekaniska skador på sockelns hörn. Mossa och lavar.

Gravplats 137

Tillkomstår

1929-1933.

Beskrivning

Gravsten i form av ett kors på sockel. Korset dekorerats av en stjärna. Inskription på försänkt yta på sockeln.

Inskription

Till minne av / Mästerlotsen / P. G. Åhman / 1856-1933 / Hans maka / Wendela / Född Olsson / 1859-1929.

Kulturhistoriskt värde

Relativt vanlig utformning av gravvård under perioden 1880-1930-tal, men ett av få exemplar på Lotskyrkogården. Gravvården representerar en typ av gravvård som förekom främst före funktionalismens genomslag med låga, breda gravstenar. Lokalhistoriskt intressant titel.

Stilhistoriskt värde.

Lokalhistoriskt värde.

Skador vid besiktningstillfället

Mossa och lavar gör inskriptionen svår att tyda.

Gravplats 140

Tillkomstår
1897-1929.

Beskrivning

Stående gravsten med hålkärleshörn. Ytan är fint bearbetad i ett mönster med räfflor. Huggen reliefdekor föreställande ett kors, ett band mellan blommor och blommor. Försänkt inskription.

Inskription

Minne av / Mästerlotsen / C. F. Olsson / 1833-1897
/ Hans maka / Malla Född Åhman / 1842-1929 /
Joh: U: 24-27.

Kulturhistoriskt värde

Fint bearbetad gravsten med hantverksmässigt värde. Lokalhistoriskt värde genom inskription

Skador vid besiktningstillfället

Spricka i stenen.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravplatsnummer/ Motiv

1	Grusgrav med miljömässigt värde, stilhistoriskt värde.	86	Gravanordning med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.
9-10	Grusgrav med miljömässigt värde, titel med lokalhistoriskt värde. Värderingen omfattar inte den liggande gravstenen från 1996.	88	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.
20	Stilhistoriskt värde. Värderingen omfattar inte den liggande gravstenen.	89	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.
22	Hög ålder, stilhistoriskt värde	90-91	Grusgrav med miljöskapande värde. Värderingen omfattar inte den nuvarande gravstenen.
25	Stilhistoriskt värde.	97	Inskription med lokalhistoriskt värde, miljömässigt värde
35	Stilhistoriskt värde.	104-105	Omgärdad gravplats med miljöskapande värde, inskription med lokalhistoriskt värde.
39-40	Stilhistoriskt värde.	107	Grusgrav med miljöskapande värde. Värderingen omfattar inte de liggande gravstenarna.
43	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde. Värderingen omfattar inte den liggande gravstenen.	108	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.
44	Stilhistoriskt värde, inskription med lokalhistoriskt värde.	118	Stilhistoriskt värde, miljömässigt värde, hög ålder.
45	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.	139	Grusgrav med miljöskapande värde, stilhistoriskt värde.
46	Stilhistoriskt värde.	143-145	Inskription med lokalhistoriskt värde.
61-63	Stilhistoriskt värde, inskription med lokalhistoriskt värde.	146	Inskription med lokalhistoriskt värde.
67-68	Inskription med lokalhistoriskt värde.	149	Inskription med lokalhistoriskt värde.
71	Stilhistoriskt värde, miljömässigt värde.	159-160	Inskription med lokalhistoriskt värde.
72	Inskription med lokalhistoriskt värde.		

Källförteckning

Tryckta källor

Begravningslag (1990:1144) Hämtad från: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19901144.htm>

Bratt, P. & Källman, R. (1983) *Kulturmiljöprogram för Nynäshamns kommun - kulturhistoriskt värdefulla områden* Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län & Nynäshamns kommun

Centrala Gravvårdskommittén (2007) *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravvårdar* Stockholm: Centrala gravvårdskommittén

Kulturmiljölag (1988:950) Hämtad från: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1988950-om-kulturminnen_sfs-1988-950/

Öberg, B. & Landin, M. (2006) *Lotskyrkogården på Torö – En gravinventering*

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Bildkällor

Historisk karta från Lantmäteriet

Gravkarta från Ösmo-Torö församling

